

tiebeweging van 1829-1830 kan niet primair beschouwd worden als een indicatie van de mening van het Nederlandse volk; De Valk suggereert dit. Ze werd opgezet - onder bedreiging met hel en verdoemenis - door demagogische (Belgische) pastoors tegen het protestantse Noorden waarin, horrible dictu, protestanten dezelfde (godsdienstige) vrijheden hadden. Dat Noordnederlandse katholieke gebruikers van het openbaar lager onderwijs niet zo ongelukkig waren als De Valk suggereert moge o.m. blijken bij A.J. Meijlink (1857) en Joost van Vugt (1981) en uit de zeer vele klachten over de desinteresse van zogenaamde katholieke ouders voor wat betreft geestelijke kwesties.

Heb ik de internationale context verwaarloosd? Was er sprake van een internationale schoolstrijd die voor Nederland van essentiële betekenis is geweest? Het antwoord is neen! De Valk meent kennelijk van wel en hij wijst mij op een studie van A.J. Maynes (die na mijn boek verscheen). Raadpleging van Maynes leert echter dat de Noordelijke Nederlanden voor wat betreft het onderwijs inderdaad een unieke positie innamen en buiten de internationale ontwikkeling bleven. Derhalve krijgt Nederland nauwelijks aandacht in deze studie: 'A last word should be directed to quite a different case - the Netherlands. Although less is known about the social history of education there than elsewhere in Western Europe, there are at least suggestions that the history of the Netherlands presents a unique and suggestive alternative pattern of reform.' (p. 59)

Overigens moge ik in dit verband wijzen op de door mij wel geraadpleegde primaire en secundaire literatuur waarin de internationale ontwikkelingen op paedagogisch terrein behandeld worden. Zo bleken Duitse paedagogen tamelijk invloedrijk, terwijl W. Gobbers (1962) bevestigde dat de invloed van Rousseau's *Emile* in Nederland afwezig was. Opnieuw bleek mij dat historische processen niet altijd die continue ontwikkelingen kennen die sommigen - De Valk onder meer - graag willen ontdekken. M. Foucault heeft daar in 1969 al op gewezen in zijn *L'archéologie du savoir*.

Tot slot. Volgens De Valk heeft mijn studie over de schoolstrijd de vorm gekregen van een 'toneeldraak met goed herkenbare helden en schurken'. Het is al lang geleden dat ik mij (schriftelijk) vrolijk maakte over de wijze waarop sommige negentiende-eeuwers zich uitten. Belangrijker is het vast te stellen, waar dat relevant is, dat onze voorvaders specifieke *expressies* kenden. Een historicus behoort deze serieus te nemen. Zijn gevoel voor humor is geen historische maatstaf. Toen ik mijn boek illustreerde met vele karakteristieke negentiende-eeuwse citaten, werd allerminst beoogd daarmee de negentiende-eeuwers in kwestie belachelijk te maken. Wie dat suggereert diskwalificeert zichzelf!

A.A. de Bruin